

С. В. ВАРЕНИК
ОСМІЮЄ І ВИКРИВАЄ СЛОВО

У фейлетоні як сатиричному творі будь-яке слово чи зворот можуть набирати різних відтінків комічної експресії — від прозорості жартівливого забарвлення до густоти в'їдливого сарказму. Цілеспрямовано організовуючи текст з метою створення комічного ефекту, автор піддає переоцінці мовний лексико-фразеологічний матеріал, розкриває його виражальні властивості сатирико-гумористичного характеру.

Значний потенціал створення комізму мають стилістично марковані одиниці мови. До них, як правило, і звертаються фейлетоністи. Природно, що фейлетон як жанр художньої публіцистики має здебільшого всі ознаки публіцистичних творів, зокрема специфічне функціонально-стильове слововживання, характерне для мови масово-політичної інформації (газет, радіо, телебачення). Це стосується, насамперед, газетних мовних стандартів, які становлять готові, відтворювані в мові, однозначні засоби вираження, що використовуються для точного передавання інформації. Такі словесні кліше переходять в усну розмовну мову та мову художньої літератури і зберігають при цьому стильове газетно-публіцистичне забарвлення. У тексті фейлетону вони часто виконують роль жартівливо-гумористичних, іронічних характеристик. Тенденція стилістичного обігрування газетних стандартів є характерною для практики і російських, і українських фейлетоністів. Як правило, стилістичній переорієнтації піддають ті самі звороти, оскільки вони становлять спільний для російської і української мов, для їх газетних жанрів лексичний і фразеологічний фонд.

І. Шатуновський у фейлетоні «Сеятелі на асфальте» так висміює спеціалістів, які, здобувши сільськогосподарську освіту і не бажаючи їхати за розподілом у село, погоджуються на будь-яку роботу в місті: «Парень с высшим сельскохозяйственным образованием в сжатые сроки и без потерь овладел специальностью газорезчика», «зоотехник, участвуя в потреблении мяса, уклоняется от процесса его производства»¹. Часто сатирики видозмінюють газетно-публіцистичні кліше, утворюючи незвичні словосполучення, які відразу привертають увагу виразною гумористичною експресією.

Українські фейлетоністи беруть на озброєння публіцистичну модель *на душу населення*. Це словосполучення вживається у найрізноманітніших контекстах, викликаючи ефект мовного комізму: «Місцева газета з гордістю писала, що за кількістю *танцювальної площі на душу населення* місто Н. посідає перше місце в Європі» (М. Білкун); «За моїм глибоким переконанням Габрово уже тепер посідає перше місце в світі *по виробництву сміху на душу населення*» (Ф. Маківчук); «середня *кількість баюр на душу населення*» (О. Круковець); «*шиють на душу населення*» (В. Бондаренко). Пор. подібне стилістичне використання відповідного вислову російської мови «количество *инфарктов и семейных скандалов на душу населения*» (Ю. Борін).

Стилістично зниженого звучання набув у фейлетонах вислів *без відриву*. На основі цього словесного кліше виникли і його індивідуально-авторські перетворення: «Давайте задумаємось і проаналізуємо, чи тільки за письмовим столом у кабінеті можна знайти класичний тип чиновника? Чи, може, вони існують і поза кабінетами у *відриві від письмових столів?*» (М. Білкун).

Експресія у публіцистичних творах часто створюється за допомогою образних засобів — тропів (метафор, перифраз). Образність мови масово-політичної інформації специфічна, загальноживані синоніми запозичаються з одного матеріалу в інший, ті самі тропи використовують різні автори. Образно-стандартизовані словосполучення-штампи завжди в арсеналі активних засобів комічного у сатириків. Нерідко стандартизована образність при перебудові усталених словосполучень, при введенні їх у відповідний контекст набуває

¹ Цитати наведено з фейлетонів, надрукованих на сторінках газет «Правда», «Известия», «Радянська Україна», «Вечірній Київ» (1975—1981 рр.), а також із збірок: Егоров Б. «Карусель» (М., 1974); Прохоров В. «Желуди Юпитера» (М., 1981); Шатуновский И. «Алтын за щеккой» (М., 1972); Білкун М. «Не та натура» (К., 1976); Маківчук Ф. «Анфас і в профіль» (К., 1972); Івакін Ю. «Гумор і сатира» (К., 1979).

індивідуально-авторського звучання, викликає усмішку читача.

Гумористично звучать високі, урочистого характеру перифрази у нейтральному чи навіть зниженому контексті, здебільшого коли висміюються негативні явища і вчинки негативних персонажів: «*сільські діячі громадського харчування*» — офіціанти у районній чайній (Ф. Маківчук); «*діячі культурної ниви*» — недбайливі, малограмотні культпрацівники (О. Чернецький); «*майстер водних справ*» — слюсар-сантехнік (Г. Пашков, А. Джміль); «*майстер холодильних справ*» — механік по ремонту холодильників (А. Житник). Пор. використання слова *майстер* в поширеному фразеологічному звороті: «*майстри мильні бульки пускати*» (М. Рішко).

Слова *майстер*, *працівник*, *трудівник*, *фахівець*, що означають у найширшому розумінні слова діячів, стали основою створення таких комічних характеристик: «*трудівники ополоника і каструлі*», «*майстри ножа та м'ясорубки*» (О. Підгорний); «*працівники мітли і совка*» (Ф. Маківчук); «*фахівець мітли і лопати*» (В. Кузьменко). У наведених перифрастичних висловах комізм виникає внаслідок поєднання типово публіцистичних високих слів широкого смислового діапазону зі словами обмеженої сфери вживання (найчастіше побутовими, спеціальними).

Слово *дари* в перифразах *дари природи* (*осені, саду, поля, лісу, моря*) рясніє на сторінках преси. Український фейлетоніст М. Григоренко перебудовує названий мовний штамп у «*дари тециного городу*».

Як правило, позитивним оцінним змістом наповнені публіцистичні стандарти типу «*рух новаторів виробництва*», «*рух на захист миру*», а ось «*рух за посилення інтелекту*» у відповідному контексті ховає в собі посмішку, і, отже, негативну оцінку: «Отож, якщо хочете проявити себе на поприщі науки, — їжте рибу!.. Факти свідчать: *рух за посилення інтелекту* охопив не лише науковців та інженерно-технічних працівників. Його учасниками стала частина людей, уражених бацилами браконьєрства» (В. Бренер, В. Музика).

У фейлетонах часто використовується стилістичний заряд словесних блоків із стрижневими словами: *вогнище, артерія, передній край*. «*Карамельки стали артерією збагачення Зозулі та її компанії*» (А. Вишневський, А. Джміль).

Особливо часто використовуються перифрастичні конструкції з опорними словами військової тематики, що широко ввійшли в публіцистику і стали універсальними (*фронт, правофланговий*): «*фронт наступу на весняний авітаміноз*» (Ф. Маківчук); «*правофлангові поети наших днів з високими показниками*» (Ю. Івакін),

Фейлетоністи, вдаючись до ефекту «ухильних слів», вміло використовують такі універсальні означення, як *окремий, поодинокий*, чим досягають іронічності розповіді: «Адже не секрет: є ще *поодинокі* критики, які цитують не те, що треба, не так, як треба, і не тоді, коли треба» (Ю. Івакін).

Гострота сатиричного слова залежить від умілого добору, навіть нагромадження в невеликому відрізку тексту газетних мовних штампів. Стилістично навантаженими виявляються мовні штампи і в такому уривку: «Сюди (в будинок культури — С. В.) й потяглися відтанцювати *щотижневий мінімум* бажаючи з усіх і навколишніх населених пунктів. Та, на лихо, зіткнулися тут інтереси двох кутків із райцентру — Посьолка і Холоші.. *Скупа хроніка* суперечок, що точилися коло *сільського вогнища* культури, свідчить, вони дещо виходили за рамки класичного мистецтвознавчого диспуту. Як наслідок, районна лікарня *гостинно запропонувала* свої ліжка кільком *шанувальникам хореографії*, котрі дістали травми середнього ступеня» (В. Кузьменко). У фейлетоні крім «*шанувальників хореографії*» зустрічаємо «*шанувальників танцювального мистецтва*», «*ентузіастів хореографії*» на позначення осіб, які під час танців у сільському клубі («*вогнище культури*») влаштували бійку. Весь уривок витримано в традиціях типово газетних жанрів, але словесні стандарти «*зіткнулися інтереси*», «*скупа хроніка*», «*гостинно запропонувала*», «*щотижневий мінімум*» втратили свою стилістичну нейтральність, перетворилися на іронічно забарвлені засоби мовного вираження.

Отже, словесні штампи, позначені функціонально-стилістичним забарвленням

публіцистичного стилю, при використанні у чужій для них комунікативно-функціональній сфері — фейлетоні, де переважає критична оцінка, де відчувається негативне ставлення автора, виконують експресивну функцію, набирають комічної виразності. Комізм посилюється й тим, що поряд вживаються нейтральна, міжстильова лексика, або, частіше, стилістично контрастні лексико-фразеологічні засоби. Стилістичний характер стандартних висловів, переважно штампів, які поширювались у розмовній мові, змінюється у фейлетоні, де вони успішно виконують функцію осміювання та викривання антигромадських явищ нашого життя. Фейлетон дає нове життя усталеним мовним зворотам.